

Ta pesem, če jo je mogoče še tako imenovati, ima svoj izvir v teoriji letrizma (nekateri predlagajo zanj naziv fonizem): po njej so samo glasovi lahko zares umetniški, ker niso — kot besede — komunikacijsko sredstvo. Navedeno besedilo ima zgolj in samo zvočno ali slušno vrednost, v njem ni ničesar, kar bi bilo že znano ali bi se dalo vključiti v kakšen obstoječ vrednostni sistem. Poleg tega je v njem opazna še ena težnja sodobnega slovstvenega oblikovanja. Le-to namreč želi doseči univerzalno razumljiv jezik, ki ga teoretiki imenujejo »verbi-voko-vizualen«, z njim se umetniški tekst poslavlja od narodnostnih meja besednega medija.

Vprašanje besede in slovstvenega izraza v sodobnem slovstvu s povedanim seveda ni izčrpano, vendar tu ne gre za vse podrobnosti, ki jih razodeva problem v dosedanjem razvoju. Pričujoči zapis je želel ugotoviti zgolj sistemske premene, do katerih je prišlo v pojmovanju obeh pojavov, te premene pa je bilo mogoče ugotoviti s primerjavo med Kocbekovim teoretičnim zapisom in pesniško dejavnostjo sodobnih ustvarjalcev. Tisto, kar je v zvezi s tem predvsem treba poudariti, je dejstvo, da so bile v dogajanju zapletene iste moči, ki so delovale na vseh drugih področjih slovstvenega življenja. Boj med besedo kot pomenom in besedo kot znakom je prav tako nasledek širšega kulturnozgodovinskega in antropološkega spopada, ki so ga raziskovalci označili kot razpadanje humanističnega koncepta, in kriznih položajev, ki jih to razdejanje povzroča.

Andrej
Inkret

Jovan Vesel Koseski — vprašanja literarne zgodovine

Predmet pričujoče študije* je po vsem tistem, kar je o njem že izrekla slovenska literarnozgodovinska veda, več kot sporen. Pesništvo Jovana Vesela Koseskega (1798—1884) se je tej vedi tako rekoč samo po sebi razkrilo za stvar, ki v celoti pripada samo še preteklosti in do katere potemtakem ni več mogoče vzpostaviti tistega aktivnega in obenem specifičnega »poetskega« razmerja, kakor ga zahtevajo in seveda omogočajo »prava« ali »dejanska«, še zmerom »živa« pesniška besedila. Za takšno razmerje, ki ne more biti drugega kot posledica in hkrati konstitutiv posebne strukturiranosti pesniških besedil, je namreč najbolj značilno prav to, da ne priznava zakonitosti časa, zato seveda v njem oziroma zanj ekskluzivni literarno-zgodovinski pojav in problemi ne morejo imeti nobenega pomena. Pesniška besedila se v okvirih takšnega aktivnega poetskega razmerja radikalno in tako rekoč absolutno upirajo času. Zmerom so v celoti navzoča v sedanjosti, preteklost je zanje neeksistentna; pesniška besedila sama po sebi nimajo nobene zgodovine. Njihov edini čas je sedanjost. To je namreč

* To je odlomek iz knjige, ki izide letos pri mariborskih Obzorjih.

tisti edini čas, v katerem se lahko zgodi in dovrši aktivno, poetsko razmerje do pesniških besedil — branje. Branje se potemtakem zmerom dogaja v sedanjem, tukajšnjem času, kot neprenehno aktivno oziroma konstitutivno razmerje do svojega predmeta — teksta — ne more biti nekaj diahronega, preteklega, jè, kolikor in kakor terja, zmerom le v svojem neposrednem, aktualnem dogajanju in poteku, in le kot táko je za tekst tudi odločujoče. Z branjem se torej neprenehoma in zmerom na novo verificira in uresničuje pesniška funkcija določene verbalne strukture. Posebna narava »poetskega« branja je zategadelj v tem, da se v njem verbalna struktura potegne ali iztrga iz svojega primarnega časa — tiste izvirne ali dejanske sedanjosti — preteklosti, v kateri se je zgodil njen zapis, se pravi, dovršila produkcija te verbalne strukture. Branje je torej akcija, ki si poetično verbalno strukturo a priori vzame tako, kot da bi izvirno in dejansko pripadala le njegovi sedanjosti. S tem ta akcija seveda neprenehoma in zmerom tudi — vsaj potencialno — na novo premaguje blok časa, ki leži med obema »sedanjostima«, ki pa seveda enako izvirno pripadata pesniškemu besedilu: med akcijo njegove produkcije (zapisa) in potrošnje (branja), ter takó neposredno in razvidno izpričuje in verificira specifično strukturalno vrednost besedila — njegovo pesniško funkcijo.

Slovenski literarnozgodovinski vedi se je skazalo, da poezija Jovana Vesela Koseskega takšnega »premagovanja« preteklosti, ki seveda ni nič drugega kot način poetske reaktualizacije pesniških besedil, preprosto ne omogoča več. Poezija se ji je razkrila za lažno ali izčrpano, za kvazi-poezijo, pesem za definitivno in zaprto, a-poetično verbalno strukturo. Veselova besedila so se slovenski literarnozgodovinski vedi razkrila kot čista in že na prvi pogled razvidna, nedvoumna odsotnost tiste posebne strukturiranosti, ki omogoča, da lahko beremo določeno verbalno strukturo kot poezijo, to je na tisti posebni način, ki omogoča, da v njej zmerom na novo odkrivamo možnosti za odpravljanje časovnega bloka, ki je med časom zapisa in časom branja, za poetsko reaktualizacijo pomenov v verbalni strukturi, ki se tako šele z akcijo reaktualizacije zmerom na novo konstituira in realizira kot poetična verbalna struktura — pesem, poezija. Ker se je torej za Koseskega skazalo, da takšne akcije ne omogoča, je samo po sebi umljivo, da pripadajo njegove formulacije samo še preteklosti, samo še izvirnemu času svojega zapisa; s tem pa to same po sebi ne morejo biti več »prave« pesniške formulacije, ampak predstavljajo le še ekskluzivni literarnozgodovinski fenomen.

Ta posebna smrt Veselove poezije — dovršitev in ukinitve njene pesniške funkcionalnosti — se je, kakor je znano, zgodila že precej časa pred pesnikovo smrtjo, še posebej pa je postala dokončna in — tudi v neposrednem socialnem smislu — povsem razvidna ob proslavljanju stoletnice njegovega rojstva, 1898. leta, saj je ta proslava imela komaj lokalni pomen in so se je udeležili samo ljudje iz Kosez pri Moravčah in le iz bližnje okolice Veselovega rojstnega kraja, iz Ljubljane, narodovega središča, pa ni bilo tako rekoč nikogar. Poezija, ki je suvereno in globalno obvladovala celo obdobje v slovenski literaturi 19. stoletja in prek nje v slovenski nacionalni kulturno-politični zgodovini sploh, ki je bila tudi sama po svojem temeljnem verbalnem hotenju neposredni glasnik in oblikovalec prav tega zgodovinskega dogajanja pri Slovencih, se je torej nenavadno hitro in temeljito spremenila v preteklo, mrtvo stvar, in ta je navsezadnje ostala celó brez sleherne ceremonialne vsebine, bila je tako rekoč čez noč popolnoma pozabljena.

To je po vsem videzu tudi povzročilo, da si je moral literarni zgodovinar Fran Levce ob neuspelem proslavljanju Veselove stoletnice zastaviti tudi naslednje, dovolj pomembno vprašanje: »Zakaj se dandanes ne samo nezreli mladeniči, ampak večkrat celo pametni možje, modri možje nekako pomilovaje nasmehujejo človeku, ki baje v svoji naivnosti in v svojem omejenem slovenskem duševnem obzorju trdi, da ima Koseski zasluge in še celo velike zasluge za naše pesništvo, našo književnost in našo narodnost? . . .« Jovan Vesel Koseski se je že pred smrtjo, z Levčevimi vprašanji pa tudi eksplicitno, spremenil v specifični literarnozgodovinski problem; z njegovim pesništvom je bilo skoraj popolnoma opravljeno že v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko sta o Koseskem objavila svoje radikalne in programatske kritike Josip Stritar in Fran Levstik, ob stoletnici pa o njenem koncu sploh ni bilo mogoče več razpravljati: smrt poezije je postala dokončna in samoumljiva.

Vprašanje, ki se je bilo ob Veselovi proslavi konec stoletja zastavilo Franu Levcu, pa je po vsem videzu zahtevalo in samo po sebi tudi že pomenilo določen premik od enostranskega, panegiričnega ali pamfletskega razpravljanja — ki je bilo značilno bodisi za dr. Janeza Bleiweisa bodisi za Josipa Stritarja in Frana Levstika — h kompleksnemu premisleku o Veselovi poeziji ter k njenemu »izvirnemu«, »zgodovinskemu«, socialnemu (nacionalnemu) in v teh okvirih seveda tudi pesniškemu pomenu. S tem v zvezi se je potrebno vprašati o tistih zavorah, ki so v konceptu slovenskih literarnozgodovinskih znanosti takšen premislek tudi načelno onemogočale, saj mora biti tako rekoč samo po sebi razvidno, da v tem ne gre za nekakšno »subjektivno« ali naključno pomanjkljivost ali pozabo, ampak za blokado splošnega, temeljnega izvora, se pravi za globalni koncept literarne zgodovine same. Ta koncept je namreč mogoče — v njegovih najsplošnejših razsežnostih — rekonstruirati v vseh posameznih in različnih literarnih »zgodovinah« na Slovenskem in je potemtakem v tej svoji globalnosti njihova temeljna in najvišja determinanta, obenem pa je po vsem videzu tudi sam izvorno določen s tistim obdobjem (formo, načinom itd.) slovenske narodne refleksije, ki je temeljila v posebni, vnaprejšnji, vrednostni selekciji svojega literarnozgodovinskega gradiva in ki je vrednostna merila izvajala iz smisla, postavljenega zunaj neposrednega obsega tega gradiva. Kakšni so vrednostni principi te selekcije in kakšen je njen smisel — to sta vprašanja, ki ju za zdaj še ni mogoče razviti in opisati, saj si je potrebno najprej sploh šele odpreti pot do konkretne literarne snovi, to je, do poezije in usode Jovana Vesela Koseskega, kar pomeni, da je potrebno najprej razrešiti njeno apriorno problematičnost in spornost.

Ta pot pa se očitno najbolj zanesljivo odpira prek blokade, ki je slovenskim literarnozgodovinskim znanostim onemogočala kompleksni premislek o tistih literarnih pojavih, ki jih je morala njihova selektivna (vrednostna) misel negirati kot literaturo in jih zategadelj tudi njihov znanstveni interes ni mogel adekvatno zajeti. Ni mogoče dvomiti, da je med takšnimi pojavi Koseski reprezentativen. Očitno pa je tudi, da je omenjena blokada — poleg tega, da je slovenska literarna zgodovina izvorno določena z aktualno vrednostno selekcijo, katere merila so postavljena zunaj neposrednega obsega literature in poezije — posledica še nekega drugega, enako odločujočega dejstva in je to dejstvo v tesni zvezi s problematiko literarne zgodovine kot znanosti.

Slovenska literarnozgodovinska znanost se namreč nikoli ni eksplicitneje ukvarjala s temeljnimi problemi svoje stroke in metodologije ter je seveda puščala »pozabljeno« tudi vprašanje o tem, kaj v okvirih literarnozgodovinskega raziskovanja sploh je poezija in kaj pomeni, če je literatura predmet zgodovinske znanosti. To dejstvo je moralo najbrž že samo po sebi povzročiti, da so ostala skrita in nejasna tudi nekatera druga, za vedo samo prav tako odločilna in temeljna vprašanja, ki se plastično razpirajo prav z Veselovim problemom in smrtjo njegove poezije. Med drugim so to prav gotovo vprašanja, ki se dotikajo tistih verbalnih struktur, za katere ne more biti nobenega dvoma, da so »nekoč«, v svoji izvirni sedanjosti, ob svojem zapisu in produkciji, funkcionirala kot poezija, ki pa so zdaj, ko se z njimi ukvarja literarna in zgodovinska znanost, samo še stvar in fosil te »pretekle« sedanjosti, in branje ne more več mobilizirati njihove pesniške funkcije — kljub temu da je, kakor že rečeno, mogoče zanesljivo dokazati, da je bila ta funkcija »nekoč« zelo aktivna. Vprašanje o »de-poetizaciji« poezije, ki je med temeljnimi vprašanji o poeziji kot o predmetu za literarnozgodovinsko znanost ter hkrati s tem seveda izvorno in odločilno vprašanje takšne znanosti same, je moralo očitno prav zaradi »svoje« pozabljenosti in seveda zaradi aktualistične vrednostne orientacije slovenske literarne zgodovine zbu-jati tisto posebno zadrego, ki jo je v tej znanosti vse od Frana Levca naprej povzročal fenomen Jovana Vesela Koseskega, reprezentativni primer »de-poetizirane« poezije — in ta zadrega je po vsem videzu imela za to posledico, da se slovenska literarna zgodovina nikoli ni izčrpno ukvarjala z Veselovim problemom in je navsezadnje tudi vprašanje Frana Levca samo reproducirala, ne da bi ga bila razvila in razrešila skladno z Veselovo temeljno pesniško »problematičnostjo« oziroma s posebnim ter definitivnim položajem njegove poezije v preteklosti; čeprav je ta preteklost, kakor rečeno, zapustila nekaj prepričljivih dokazov o Veselovi pesniški funkcionalnosti in seveda tudi o poteku njene problematizacije, ki je slednjič imela za posledico definitivno dokončanje in smrt njegovega pesništva.

Zastavlja se potemtakem vprašanje o razmerju med literarnozgodovinsko vedo in njenim predmetom — posebej na nivoju »mrtvih«, »de-poetiziranih« ali pozabljenih in problematičnih verbalnih struktur. Obenem pa nas neogibnost tega vprašanja prestavlja v na videz paradoksnu situacijo. Upravičeno bi namreč smeli sklepati, da so se na primer Veselova besedila, s tem ko so prenehala funkcionirati poetično in ko se je torej pokazalo, da v celoti pripadajo samo še preteklosti, pravzaprav šele zares odprla literarnozgodovinskemu preučevanju, postala zanj v celoti dostopna, nedvoumna in dokončno »aktualna«. S tem ko se je izkazalo, da ta besedila pripadajo samo še preteklosti ter z njimi ni več mogoče vzpostaviti tistega »živega« ali »reaktualizacijskega« razmerja, kakor ga omogoča in zahteva še zmerom »živa« poezija, ko se torej, kakor je ugotovil že Fran Levec, »dandanes ne samo nezreli mladeniči, ampak večkrat celo pametni možje, modri možje nekako pomilovaje posmehujejo človeku, ki... trdi, da ima Koseski zasluge in še celo velike zasluge za naše pesništvo, našo književnost in našo narodnost« in ko poleg zaslug ni več ničesar, kar bi Veselovo poezijo vezalo s sedanjostjo, ko je definitivno izginil tisti poetični element, prek katerega bi mogla sedanost imeti odločilno vlogo pri branju, »razumevanju« in posredno tudi pri konstituiranju te poezije, z vsem tem bi se namreč moralo zgoditi tudi to, da se je med poezijo in njeno literarnozgodovin-

sko obravnavo in raziskavo »ukinila« vsakršna prepreka. Med besedilom in literarnozgodovinsko obravnavo in raziskavo zdaj ne more biti tako rekoč nobene ovire več: besedilo je v celoti odprto, razvidno in popolnoma na razpolago. Literarna zgodovina lahko z njim ravna popolnoma sproščeno, brez bojazni, da bi njeno ravnanje pomenilo nasilje ali zlorabo besedila in njegovih pesniških pomenov, njegove poetičnosti. Ko teksta ni več mogoče brati pesniško, je jasno, da je ukinjen vsakršen konstitutivni stik med besedilom in sedanostjo — to je časom literarnozgodovinske raziskave in obravnave: tista posebna strukturiranost besedila, ki omogoča, da je tekst mogoče brati kot poezijo, se pravi kot neprenehno reaktualiziranje njegovih pomenov in premagovanje njegove determiniranosti v času, in ki zmerom predstavlja tudi pglavitno oviro za literarnozgodovinske raziskave, saj pesniška verbalna struktura v skladu s svojo posebno strukturiranostjo ne more biti nekaj v celoti definitivnega, komenzurabilnega in razpoložljivega, ta ovira ali blokada je, kakor bi utegnili sklepati, v primeru Jovana Vesela Koseskega potemtakem dokončno odpravljena. S tem ko je poezija »izgubila« svojo posebno strukturalno formo, ki je seveda prav v nedefinitivnosti, odprtosti, inkomenzurabilnosti in »aktualnosti« svoje jezikovne formulacije, je torej prenehala funkcionirati kot poezija ter se je »spremenila« v definitivni in docela komenzurabilni predmet-tekst, ki kaže samo še na svoje lastne determinante; in te determinante je mogoče brez težav zanesljivo določiti in opisati, saj so po svojem bistvu pravzaprav zunaj poetičnosti poezije, so določilo njenih socialnozgodovinskih pomenov in ne znak njene pesniškosti ali umetniškosti. Z njimi je poezija po vsem videzu dokončno odprta pred vsakršnim literarnozgodovinskim interesom in zanj absolutno razpoložljiva.

Vendar slovenska literarnozgodovinska veda neposredno demantira takšen sklep: ker je Koseski prenehala funkcionirati kot pesnik, je najbrž prav zategadelj postal sporen, nezanimiv, nepomemben in zanj kajpada tudi neprijeten pojav v slovenskem literarnem in nacionalnem dogajanju v 19. stoletju.

Vprašanje o razmerju med vedo in predmetom, literarno zgodovino in poezijo je potrebno zastaviti še enkrat in se tedaj glasi: če je predmet literarnozgodovinske vede preteklost poezije, deskripcija imanentnega dogajanja v literaturi in obenem njenega funkcioniranja v določenih časovnih obdobjih v preteklosti — ali ni potemtakem za takšno historično deskripcijo najbolj »primerna« in uporabna predvsem tista literatura, ki z aktualnim časom zgodovinskega proučevanja in znanstvenega manipuliranja nima tako rekoč nobene »pesniško-aktivne« zveze več? Ali ni poezija, ki je izgubila svoje transcendentne korelacije, to je reaktualizacijske možnosti, in ki pomeni v celoti »samo« še izraz in pot do lastne sedanosti-preteklosti, svojega primarnega časa, ali ni prav takšna poezija dejanski in absolutni literarnozgodovinski fenomen? In še več: ali ni v takšni samo-redukciji poezije konec koncev tudi temelj literarnozgodovinske vede, v tem, da se ta veda pravzaprav nikoli ne ukvarja — strogo vzeto — s poezijo in problemi njene poetičnosti, ampak zmerom le z verifikabilnimi, zanesljivimi teksti-predmeti ter njihovimi »determinantami«?

Če je namreč interes literarne zgodovine usmerjen v deskripcijo preteklosti in položajev literature v tej preteklosti (poezije — v času), potem mora biti aktualna pesniška vrednost oziroma aktualna poetična funkcional-

nost posameznih verbalnih struktur zanjo neogibno irelevantna. Literarna zgodovina se mora po definiciji, v skladu s svojim izvirnim interesom (razvidno ga kaže že njeno ime), obračati k verbalnim strukturam mimo njihove konkretne pesniške funkcionalnosti in aktualnosti, saj jo mora v prvi vrsti zanimati njihova sled v času, ne pa enako tudi realizacija njihovih transcendentnih korelacij, to je možnosti, ki jih lahko realizira trans-historično ali trans-časovno poetsko branje (aktivnost reaktualizacije) in ki se z njegovo pomočjo pesniška besedila izdvajajo iz preteklega časa (»zgodovine«) ter se zmerom na novo odpirajo v aktualno sedanjost.

Če je torej predmet literarnozgodovinske vede — pač v skladu z njenim neposrednim, »terminološkim« imenom — deskripcijo literarnih tekstov v času in v prvi vrsti nekritično določanje njihovih še zmerom živih oziroma aktualnih poetskih razsežnosti, potem ne more biti dvoma o tem, da literarnozgodovinsko preučevanje poezije v svojem bistvu sploh ne more temeljiti na tistih reaktualizacijskih postopkih, ki smo jih omenili na začetku tega spisa in se dogajajo kot premagovanje in ukinjanje časa ter v tem obnem tudi kot konstitutiv poetičnosti poezije. Literarna zgodovina se do poezije v temelju lahko vede le kot do predmeta, se pravi nečesa dokončno in verifikabilno danega, definitivnega in samoumljivega, po svojem bistvu podobnega drugim predmetom, ki o načinu njihove navzočnosti, funkcionalnosti in razpoložljivosti seveda ni mogoče dvomiti; njihovo navzočnost, uporabnost in funkcionalno vrednost je mogoče brez težav določiti in opisati. Le če je poezija po svojem bistvu predmet, kot so vsi drugi predmeti, je seveda lahko tudi predmet za nekaj, v našem primeru pač predmet za znanost, objekt literarnozgodovinskega preučevanja; samo v tem primeru je seveda mogoče nedvoumno opisati in raziskati njeno sled, njen položaj in njeno vlogo v času.

Če je potemtakem literarnozgodovinska veda specifična, znanstvena dejavnost z jasno in nedvoumno določenim predmetom — dogajanjem poezije -v-času, —, to obnem že neogibno pomeni tudi natančno in nedvoumno tematizacijo poezije; to je hkrati že odgovor na vprašanje: kaj je poezija, vendar — kaj je *poezija-za*, poezija kot predmet za literarnozgodovinsko dejavnost? To pa je lahko seveda le odgovor, ki poezijo nedvoumno opredeljuje kot predmet z jasno določenim pomenom, obsegom in intenco.

Še zmerom smo potemtakem pred vprašanjem o zgodovinskem preučevanju literature. Še vedno se sprašujemo o predmetu tega preučevanja: ne več, kaj je to literatura in kaj je tisti temeljni konstitutivni element, ki povzroča, da je določeno besedilo pesem, ampak — kaj je literatura za literarnozgodovinsko vedo. Sprašujemo se torej o dveh »oblikah« poezije, o dveh načinih njenega eksistiranja. Sprašujemo se o razliki, o tem, kaj je *differentia specifica* med tisto poezijo, ki se, na primer, konstituira v branju tako, da — šele v mediaciji — premaguje blok časa med svojo »proizvodnjo« (zapisom) in »potrošnjo« (branjem, izbrisom) in prav zategadelj ne more biti nič definitívno, dejansko in verifikabilno danega, razvidnega in razpoložljivega — ter tisto »drugačno« poezijo, ki je poezija za literarno zgodovino.

Razlika med obema »oblikama« poezije je seveda dovolj očitna. Literarna zgodovina lahko operira le z definitívno in dejansko danim, verifikabilnim verbalnim gradivom in se kot znanost seveda ne more utemeljevati na poljubnem, »kritičnem« ali aktualnem določanju njegovih transcendentnih

pesniških vrednosti. Te vrednosti morajo same po sebi postati celo nekaj popolnoma irelevantnega za literarnozgodovinsko znanost, saj se veda ne more ukvarjati z aktualizacijskimi postopki, z določanjem poljubnih, aktualnih vrednostnih relacij med posameznimi pesniškimi besedili in lastnim aktualnim časom (sedanjostjo), pač pa — v skladu s svojim interesom za historično deskripcijo literarnih struktur — predvsem z relacijami med poetičnimi besedili in izvirnim časom teh besedil, to je, časom njihove produkcije, ter seveda s pesniškimi vrednostmi na teh relacijah. Te relacije se potemtakem prekrivajo z vprašanjem o funkcioniranju poezije v času. S tem pa seveda ne smemo misliti le na zveze med poezijo in sklopom njenih socialnozgodovinskih odnosov. Vprašanje o funkcioniranju poezije v času zajema prav tako tiste forme in načine, s katerimi se poezija kot poezija utemeljuje in na katerih se torej verbalna produkcija sama omogoča kot poezija. To se pravi, da gre hkrati za položaj poezije same pred seboj ter za resnico in obseg njenih socialnih komunikacij. Literarnozgodovinska znanost je tako kajpada postavljena pred imanentne tekstualne (ontološke) probleme določenih poezij in v tem tudi pred vprašanja o njihovi temeljni odvisnosti s konkretnim socialnim in zgodovinskim svetom. Vprašanje o aktualni pesniški vrednosti je za literarnozgodovinsko znanost potemtakem v prvi vrsti vprašanje o relacijah poezije znotraj njenega izvirnega časa, to pa je, kakor že rečeno, čas, ki teče v poeziji kot dogajanje poezije, in čas, ki se dogaja »nad« njo bodisi kot forma njenega socialnega restituiranja bodisi na način njene destrukcije, de-funkcionalizacije; njenega »zgodovinskega konteksta«.

Iz tega sledi, da mora biti — vzeto strogo metodološko — za literarno zgodovino, ki se ukvarja s slovensko književno proizvodnjo v 19. stoletju, razlika v aktualni pesniški vrednosti med, na primer, Prešernom in Koseskim irelevantna in jo je potrebno in mogoče zanemariti. Seveda gre pri tem le za poseben metodološki model, se pravi za posebno optiko, v kateri »kvalitativne« razlike v aktualni pesniški vrednosti med posameznimi literarnimi pojavi ne morejo vplivati na deskripcijo celotnega kompleksa teh pojavov, saj sta se v njem, kakor je znano, pač povsem »naravno« pojavili obe tako različni poeziji, Prešernova in Veselova. Gre torej za optiko, ki omogoča izstop iz tradicionalnih, nereflektiranih vrednostnih hierarhij, obenem pa odpira izviren, neobremenjen pristop k besednemu gradivu samemu in k njegovi usodi v času. Več kot očitno namreč je, da je mogoče adekvatno literarnozgodovinsko razpravljati o poeziji le v njenem lastnem horizontu, kjer pa je neogibno že navzoč tudi celoten sistem legitimnih razmerij do poezije, vključno seveda z vrednostnimi relacijami. Čeprav bi se danes seveda slišalo več kot paradokсно, če bi poskušali »rehabilitirati« ali aktualizirati pesniško vrednost Veselove poezije in če bi hoteli s tem, ko smo rekli, da so tako imenovane »kvalitativne razlike« med Prešernom in Koseskim irelevantne za literarno zgodovino in zanemarljive, te razlike tudi dejansko izbrisati, pa je vendarle dejstvo, da so se omenjene »kvalitativne razlike« — vsaj v tisti obliki, kakor so nam prezentne in samoumljive zdaj — razkrile in prepričljivo uveljavile tako rekoč šele 1866. leta s Stritarjevim ponatisom *Poezij* ter njegovo spremno študijo, skoraj vse do tega časa pa je bila docela razvidna in samoumljiva ravno obratna vrednostna kvalifikacija, po kateri je veljal, kakor je znano, za prvega slovenskega pesniškega avtorja Jovan Vesel Koseski, Prešernove pesmi pa so imele, kakor to ugotavlja že znani Trdinov *Pretnes slovenskih pesnikov* iz 1850. leta, »ta čas

pri Slovencih malo uspeha in nasledkov, en Čeh (Čelakovski) je prvi njih veliko vrednost spoznal... Pa Slovenci ga nismo še potem dolgo z nikakršnim navdušenjem brali.« Literarni zgodovini potemtakem ne gre za določanje tako imenovanih vrednostnih, »kvalitativnih« razlik, ampak za njihovo zgodovinsko dogajanje.

Izključitev aktualnih vrednostnih razsežnosti iz literarnozgodovinske deskripcije se zdi v zvezi z dogajanjem slovenske poezije v 19. stoletju posebej neogibno tudi zategadelj, ker slovenska literarna zgodovina tega obdobja ne more biti izključno le zgodovina poezije, ampak je v istem tudi »zgodovina« slovenskega nacionalnega gibanja. Literatura oziroma poezija sta, kakor je znano, osrednji in najvažnejši sestavi tega gibanja, njegova najzvestejša in najzanesljivejša instrumenta. — Tej zares temeljni povezanosti slovenske literature in slovenske nacionalnosti se bomo v nadaljevanju seveda podrobno posvetili. Zdaj pa morajo biti v središču našega interesa še zmerom nekatera načelna vprašanja o literarnozgodovinski znanosti in o njenem predmetu.

Izvirne metodološke problematike literarnozgodovinske znanosti namreč ni mogoče razrešiti zgolj s sklicevanjem na posebne zgodovinske razmere, v katerih je poglaviti razlog, da se je samo-tematizacija Slovencev kot naroda zgodila na temelju poetične Besede tako, da se dogajanje v slovenski poeziji — vsaj v devetnajstem in prvih desetletjih dvajsetega stoletja — tako rekoč prekriva s temeljnim dogajanjem v slovenski nacionalni zgodovini, prekriva pa se seveda tako, da je jezik slovenske poezije tisti »medij«, s katerim se izgovarja in konstituira temeljna resnica slovenske nacionalne eksistence, in je tudi ta resnica seveda že *a priori* tako »prirejena«, da se lahko izrazi le v jeziku poezije. Poezija je potemtakem izgovarjanje resnice o slovenski nacionalni eksistenci, poezija je neposredni govor biti.

To je sicer brez dvoma osrednja, vse-določujoča razsežnost slovenske literarne produkcije v 19. stoletju, ki je v tem, da je govor biti, obenem tudi že poseben način njenega »udejanjanja« in »realizacije« — institucionalizacije naroda, je torej takšna kreativna dejavnost, ki neprenehoma zapušča in prehaja neposredne meje in določila svojega »proizvodnega materiala« — besede, ter je po svojem temeljnem hotenju zmerom več kot »poljuben« literaren tekst, je neposredna kreacija narodnozgodovinskega sveta. A s tem, kakor rečeno, specifični problemi, ki jih pred literarnozgodovinsko stroko postavlja njen predmet, ne morejo biti razrešeni, saj je samo po sebi umljivo, da jih ni mogoče odpraviti z nekaterimi čisto posebnimi lastnostmi slovenske literarne proizvodnje in prav tako ne s tem, da se v tej proizvodnji beseda in poetično pojavljata predvsem le kot funkcija in jezik trans-poetične in trans-jezikovne — nacionalnozgodovinske — akcije. Ta posebna razsežnost — da je namreč pesniška Beseda inicirala in konstituirala slovensko nacionalno veljavo in je ta volja spet realizirala svojo institucionalno in politično (ne)moč v pesniški Besedi, to je v tistem akcijskem območju, ki se je skazalo na najbolj primerno njeni socialni »ekspanziji« — je sicer v temelju opredelila slovensko literarnozgodovinsko znanost in se ji v tem pogledu nikakor ni mogoče izogniti. Če torej vendarle na novo zastavljamo vprašanje o predmetu te znanosti in pri tem posebej poudarjamo, da specifične lastnosti slovenskega pesniškega jezika ne morejo v celoti prekriti vse tiste problematike, ki se razkriva v zvezi z literaturo (poezijo) kot predmetom za literarnozgodovinsko znanost, potem zastavljamo to vprašanje

predvsem s stališča doslejšnjih rezultatov literarnozgodovinske vede na Slovenskem, njenih metodoloških izhodišč in formalnih načel ter seveda s posebnim ozirom na tisto pesniško ime, ki stoji v naslovu naše študije in ki — kot izredno karakterističen, čeprav res tudi nekoliko drastičen primer — popolnoma razvidno razkriva vso tisto izvorno metodološko problematiko, ki zajema zveze med vedo in poezijo in ki je zategadelj tudi odločilnega pomena; obenem pa je mogoče prav s pojavom Jovana Vesela Koseskega plastično ilustrirati nekatera specifična določila literarnozgodovinske znanosti na Slovenskem.

Naše vprašanje še posebej podpira domneva — zapisali smo jo že zgoraj, da je namreč literarnozgodovinski deskripciji najbolj dostopna tista poezija, za katero se je bilo že skazalo, da v celoti pripada preteklosti (»zgodovini«) in ne omogoča več nobenih reaktualizacijskih, poetično-konstitutivnih akcij. Takšna »mrtva« poezija namreč neposredno, tako rekoč sama od sebe zagotavlja literarnozgodovinskemu opisu tisto, kar je očitno sploh *conditio sine qua non* njegove znanstvene volje in interesa: verifikabilnost, jasne, nedvoumne rezultate. Rekonstrukcija poetske sledi v času vsaj v razmerju do takó imenovane »pesniške vrednosti« ne more biti niti najmanj problematična, nasilna ali reducirajoča, saj se je ta vrednost v času že nedvoumno, razvidno izpričala, realizirala in izčrpala ter ne »potrebuje« nobenih intervencij in mobilizacij več.

Naša domneva izhaja potemtakem prav iz pojmovanja, da je literarnozgodovinska dejavnost v prvi vrsti usmerjena v rekonstrukcijo položajev in funkcianosti, ki jo zavzema poezija v času, pri čemer to pojmovanje seveda postavlja v oklepaje vsa ožja vprašanja o poetičnem in njegovi apriorni vrednosti, o aktualni pesniški »kvalitetnosti« verbalnih struktur, o vsem tistem, kar neposredno povzroča, da sploh lahko beremo določen tekst kot poezijo in v njem odkrivamo nenehno reproducirajoče se možnosti za nove, aktualne pomenske kombinacije. Zdi se pač, da so te možnosti in kombinacije zunaj interesa in dosega literarnozgodovinske znanosti ter izvorno pripadajo aktualni književni kritiki.

S tem ko v osrednji interes literarne zgodovine postavljamo rekonstrukcijo položajev in funkcij poezije-v-času, ne da bi se sploh spraševali, kaj na primer pomeni, če za poezijo rečemo, da je njena vrednost trajna, trans-časovna, »zmerom« aktualna, itn., kaj to pomeni za poezijo in za tistega, ki to reče, ko torej specifične poetične lastnosti in vrednosti na ravni literarnozgodovinskega interesa nasploh izključujemo kot irelevantne — z vsem tem namreč že impliciramo tudi to, da sled poezije-v-času sama »vsebuje« in nosi določene vrednostne relacije. O teh implikacijah prepričljivo govorijo, na primer, tisti aktualni kritični odmevi, ki so nenehno spremljali tako dr. Franceta Prešerna (in ga še spremljajo) kot Jovana Vesela Koseskega in so se zmerom dogajali znotraj določenih časovnih stadijev ter v okvirih povsem določenih pesniških ideologij, selektivnih sistemov, kritičnega mišljenja o poeziji. To seveda pomeni, da historične rekonstrukcije vlog in položajev poezije-v-času same po sebi *de facto* vključujejo vrednostne implikacije, seveda pa te implikacije izvorno pripadajo določenim kritičnim ideologijam, stadijem v času in šele nato poeziji sami. To pa so po vsem videzu tudi tiste edine, zares verifikabilne relacije, v katerih je mogoče zanesljivo in prepričljivo definirati tudi poezijo in bistvo poetičnega, njegovo notranjo resnico, estetsko vrednost ali »kvaliteto«. Poezija je po svojem

bistvu zmerom neogibno »samo« poezija-za, se pravi poezija za določen stadij, vrednostni sistem za določeno misel o poeziji. Bistvo poetičnega je zmerom bistvo-za, kar pomeni, da je o poetičnem mogoče razpravljati le na podlagi mediatorja, h kateremu kaže tisti »za« in skozi katerega se bistvo poetičnega potemtakem sploh šele razkrije in tematizira.

Ta mediator je na ravni literarnozgodovinskega interesa sled, ki jo je poezija zapustila v času. Ta sled nas, kakor rečeno, ohranja znotraj neposrednega artističnega prostora posameznih poezij ter hkrati vodi k vprašanju njihove funkcionalnosti in komunikabilnosti, kaže nam torej zveze in razločke med pesniškimi strukturami samimi in njihovo funkcijo glede na konkretni socialnozgodovinski »svet«. Odpira nam potemtakem poezijo in branje, tekst in oblike njegove realizacije v času.

To je kajpada tisti specifični nivo literarnozgodovinske misli, ki se ukvarja s pesniškimi teksti kot s fakti (»predmeti«) ter hoče poetične strukture razumevati predvsem kot nedvoumne, faktične, »empirične« strukture, ne da bi seveda tekste, fakte in njihove konkretne pomenske in artistične vrednosti (vrednosti-za) posebej verificirali v razmerju do lastne, aktualne kritične pozicije, ne da bi te tekste na primer hotela in mogla »na novo« medirati, brati ali aktualizirati. V tem, da »mrtve« poezije takšnega branja že same po sebi ne omogočajo več, so tudi posebej razvidno »odprte« literarnozgodovinskemu interesu, v tem, da so tako rekoč že v celoti realizirana možnost poetičnega, pesniški material brez sleherne notranje odpornosti, v celoti samo še svoja sled in svoj spomin, so tudi čisti, ekskluzivni literarnozgodovinski problem in nič več tudi problem za literarno kritiko, za aktivno re-aktualizacijsko, poetsko branje.

A kaj lahko sploh pomeni ta sled, ne glede na to- ali je njena poezija »mrtva« ali še zmerom »živi«?

Na to vprašanje bojo odgovorili tisti odstavki v pričujočem razpravljanju, ki se bojo ukvarjali z Veselovo poezijo. Zdaj je mogoče odgovoriti s pomočjo drugega, splošno znanega primera. Na ravni literarnozgodovinske misli je na primer sled Prešernove poezije v času tista sled, ki teče od prvih objav in izdaje *Poezija* v 1847. letu prek Stritarjevega ponatisa in spremne študije iz 1866. leta, ki je Prešerna pravzaprav šele konstituirala v tisti pesniški in socialnopolitični pomen, kakršen še danes leži v naši zavesti, in naprej... In to je obenem sled prešernovske poetske forme v Levstikovi, Kettejevi, Župančičevi, Borovi, Balantičevi idr. poeziji, usode prešernovske strukture znotraj dogajanja pesniške misli in besede na Slovenskem, Prešernovih pesniških formulacij v širšem kontekstu evropske romantične poezije...

Iz tega — odgovor pa je seveda za zdaj lahko komaj približen in ilustrativen — potemtakem sledi, da se tisti literarnozgodovinski koncept, ki hoče neposredno izhajati iz strukture poezije in poetičnega in je njegov cilj seveda prav ta struktura (poezija-v-času), realizira kot kar se da adekvatna rekonstrukcija položajev vlog in pomenov, ki jih je skozi določene stadije poetskega — in pri Slovencih hkrati tudi nacionalnega — mišljenja in hotenja zavzemala, igrala in nosila poezija. Temu konceptu gre torej za raziskavo relacij med pesništvom in mišljenjem o poeziji, za deskripcijo neposredne funkcionalnosti pesniških projektov in njihovih realizacij na določenih čas-ovnih stadijih, za premislek o pomenu in obsegu tistega transkulturalnega korelata, h kateremu je poezija intencionirana s svojim jezikom,

od katerega prejema svoj smisel in črpa svojo utemeljenost in po katerem je nazadnje tudi *a priori*, sama po sebi določena kot poezija-za: poezija, ki s svojim jezikom in Besedo teži iz lastnih jezikovnih in besednih okvirov v trans-tekstualno, konstitutivno so-delovanje, v neprenehno konkretizacijo in aktualizacijo svojih smislov in pomenov, saj se po svojem temeljnem določilu — pomenski ambiguiteti — neposredno izroča procesu »osmišljanja« in »pomenjanja«, branja, da bi sploh šele postala poezija. V tem procesu, ki poteka na podlagi besedila tako, da besedilo neprenehno zanika in prehaja (transcendira) in obenem izrablja, se namreč kot poezija šele konstituira. Šele v procesu »osmišljanja« in »pomenjanja« prihaja do razkritja posebne, pesniške strukturiranosti verbalne strukture, do tematizacije nje-nega poetskega bistva.

Pri tem je seveda potrebno znova poudariti, da je za literarnozgodovinsko misel ta »osmišljujoči« in »pomenjujoči« proces zmerom že uresničen in dokončan na čas-ovnih stadijih v preteklosti ter da je pesniškozgodovinska raziskava usmerjena prav k rezultatom teh procesov, se pravi, da se sprašuje, kaj pomeni tisti »za«, s katerim je poezija šele omogočena in konstituirana; kaj pomeni poezija za določen stadij misli o poeziji, ki je na Slovenskem zmerom hkrati tudi misel o narodu in artistična, estetična misel.

Marijan
Kramberger

Poskus drugačne ljubezni do Slovencev II

(Nadaljevanje)

Okoliščine, ki bolj ali manj trajno postavljajo na dnevni red problem koristi in smotrnosti slovenstva, namreč vedno znova soočajo slovenskega književnika z neko specifično dilemo, ki je književniki večjih narodov očitno ne poznajo. V slovenskem prostoru se v bistvu pravzaprav ves čas borita za premoč dve nasprotno usmerjeni »šoli« narodnostne teorije in/ali prakse: avtomatistična, ki na podlagi izročila

uveljavlja načelo zvestobe brez pridržka etnosu staršev, in renegacijska, ki poskuša v imenu racionalno spreminjajočega se odnosa do sveta in do sebe omenjeno načelo ovreči (re-negirati); in slovenski književnik že zaradi narave svojega družbenega opravila nikakor ne more ostati zunaj tega spora kot njegov neprizadeti opazovalec, prisiljen je — bodisi sam bodisi po svojih družbenoaktivnih predstavnikih — zavzeti do njega stališče, to pa je vsaj doslej zmeraj pomenilo hkrati še tudi izbiro, se pravi opredelitev za eno ali drugo. In seveda je po vsej pameti iluzorno domnevati, da bi bil pri tem v svojih simpatijah svoboden. Navsezadnje je to človek, o katerem smo že ugotovili, da ima od slovenstva otipljivo individualno korist takšne vrste in stopnje, kot bi mu bila »zunaj tega slovenstva nedosegljiva (izjem je od Vraza prek Adamiča do Šentjurca (?) tako malo, da pravilo kvečjemu potrjujejo), in ki mora biti torej živo zainteresiran za to, da bi bilo slovenstvo, predvsem tudi kvantitativno, čim trdnjše, t. j., da bi ostal res vsak otrok slovenskih staršev Slovenec. Takšna konstelacija dejstev pa očitno zožuje